

Централна Гранична Теорема (ЦГТ)

ЗГЧ. $(X_i)_{i=1}^{\infty}$ е редица от независими и еднакво разпределени (i.i.d.) случайни величини с $\mathbb{E}|X_1| < \infty$, $\mathbb{E}X_1 = \mu$ и $\sigma = \sqrt{\mathbb{D}X_1}$.

$$S_n = \sum_{j=1}^n X_j \Rightarrow \frac{S_n}{n} \xrightarrow[n \rightarrow \infty]{\text{п.с.}(\mathbb{P})} \mu; \quad \frac{S_n}{n} - \mu \approx \frac{\sigma}{\sqrt{n}} H_n$$

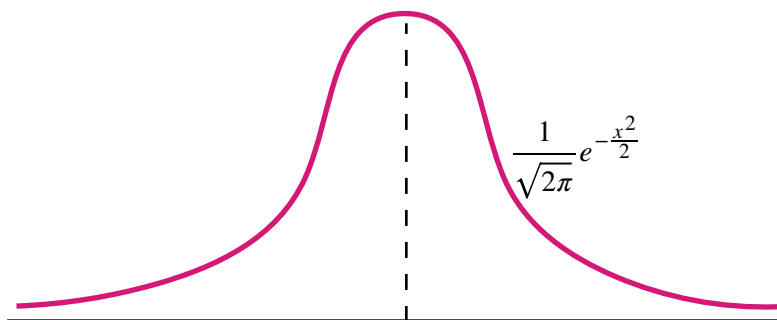
Теорема (ЦГТ). Нека $X = (X_i)_{i=1}^{\infty}$ е редица от независими, еднакво разпределени случайни величини със $\sigma^2 = \mathbb{D}X_1 < \infty$ и $\mu = \mathbb{E}X_1$. Тогава

$$Z_n \stackrel{\text{def.}}{=} \frac{S_n - n\mu}{\sigma\sqrt{n}} = \frac{\frac{S_n}{n} - \mu}{\frac{\sigma}{\sqrt{n}}} \xrightarrow[n \rightarrow \infty]{d} Z \in \mathcal{N}(0,1).$$

$$f_Z(x) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{x^2}{2}}, \quad \mathbb{P}(Z < x) = \Phi(x) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_{-\infty}^x e^{-\frac{t^2}{2}} dt.$$

$$\mathbb{P}(Z \geq x) = 1 - \Phi(x) = \bar{\Phi}(x).$$

ЦГТ измерва каква е грешката в ЗГЧ. Т.е. ние знаем, че $\frac{S_n}{n} \xrightarrow[n \rightarrow \infty]{} \mu$, почти сигурно (траекторно) и скалираме грешката по $\frac{\sigma}{\sqrt{n}}$ и виждаме, че се държи като нормално разпределение.

Често се дава за пример пресмятането на средно IQ за група хора или тяхна височина и т.н., но за да бъде IQ-то нормална разпределена случайна величина е необходимо да бъде средно аритметичен ефект от множество независими характеристики. А дали това е така?

Във физиката ЦГТ може да ни даде каква е грешката между акумулиран ефект и среден ефект, който сме измерили в някаква система.

Следствия.

⊕ $Z_n := \frac{S_n - n\mu}{\sigma\sqrt{n}}$, където $\mu = \mathbb{E}X_1$, $\sigma = \sqrt{\mathbb{D}X_1}$. ЦГТ гласи следното:

Ако се интересуваме от

$$\begin{aligned}\mathbb{P}(Z_n \in (a, b)) &= \mathbb{P}(S_n \in (n\mu + a\sigma\sqrt{n}, n\mu + b\sigma\sqrt{n})) \sim \mathbb{P}(Z \in (a, b)) = \\ &= \Phi(b) - \Phi(a) = \underbrace{\frac{1}{\sqrt{2\pi}} \times \int_a^b e^{-\frac{y^2}{2}} dy}_{\text{този интеграл не се интересува от това с какви случайни величини сме стартирали. Той зависи само от } a \text{ и } b.}\end{aligned}$$

$$\mathbb{P}(Z_n < a) \xrightarrow{n \rightarrow \infty} \Phi(a) = \mathbb{P}(Z < a); \quad \mathbb{P}(Z_n \geq a) \xrightarrow{n \rightarrow \infty} \overline{\Phi}(a) = 1 - \Phi(a)$$

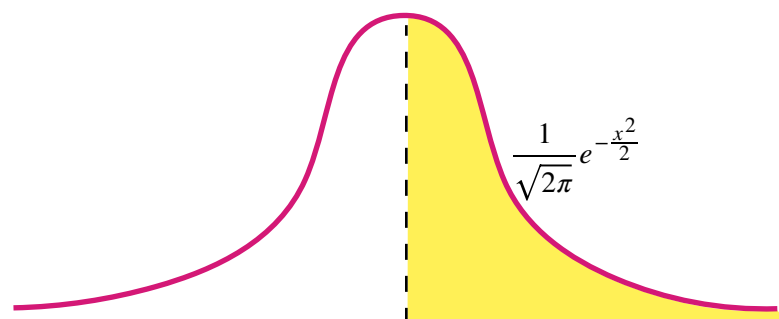
$$\mathbb{P}(Z_n < \mu) \xrightarrow{n \rightarrow \infty} \Phi(\mu).$$

Т.е. ЦГТ дава инструмент, с който може да приближаваме вероятности.

⊕ $\mu = 0, \sigma^2 = 1$, тогава $\frac{S_n}{\sqrt{n}} \xrightarrow[n \rightarrow \infty]{d} Z \in \mathcal{N}(0,1)$, където $S_n = \sum_{j=1}^n X_j$.

$$\mathbb{P}(S_n \in (a\sqrt{n}, b\sqrt{n})) \sim \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_a^b e^{-\frac{y^2}{2}} dy.$$

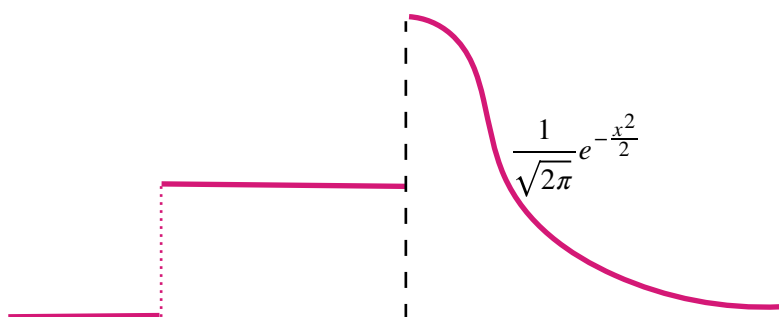
$$\mathbb{P}(S_n > 0) = \mathbb{P}\left(\frac{S_n}{\sqrt{n}} > 0\right) \sim \mathbb{P}(Z > 0) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_0^\infty e^{-\frac{y^2}{2}} dy = \frac{1}{2}.$$

⊕ Хвърляме зарче 6 000 000 пъти. Каква е вероятността измежду тези 6 000 000 пъти да сме хвърлили повече от 1 000 000 пъти 6-ца? Решение: (виж последния пример от зад. 10 от файла [SEM HW](#)).

$$\mu = 0, \sigma^2 = 1, S_n = \sum_{j=1}^n X_j$$

$$\mathbb{P}(S_n > 0) \sim \frac{1}{2}, f_{X_1}(x) = \begin{cases} \frac{1}{2}e^{-x}, & x > 0 \\ \frac{1}{4}, & x \in (-2, 0) \\ 0, & \text{иначе} \end{cases}$$

$$\begin{aligned} \mathbb{E}X_1 &= \int_{-2}^0 x \frac{1}{4} dx + \int_0^{\infty} x \frac{1}{2} e^{-x} dx = \frac{1}{4} \frac{x^2}{2} \Big|_{-2}^0 - \frac{1}{2} \int_0^{\infty} x de^{-x} = \\ &= -\frac{1}{4} \times \frac{4}{2} - \underbrace{\frac{1}{2} x e^{-x} \Big|_0^{\infty}}_{=0} + \frac{1}{2} \int_0^{\infty} e^{-x} dx = -\frac{1}{2} + \frac{1}{2} (-e^{-x}) \Big|_0^{\infty} = \\ &= -\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 0. \end{aligned}$$

Т.е. дори и за случайни величини, които са много далеч от симетрия, ако ги сумираме всички от тях, то вероятността да видим нещо положително е $\sim \frac{1}{2}$.

$$X_i = \begin{cases} 1, & \frac{1}{2} \\ -1, & \frac{1}{2} \end{cases} \quad S_n = \mathcal{D}_n - \Lambda_n = \sum_{j=1}^n X_j; \quad \mathbb{P}\left(\frac{S_n}{\sqrt{n}} > a\right) \sim \overline{\Phi}(a),$$

$$\mathbb{P}\left(\mathcal{D}_n > \Lambda_n + a\sqrt{n}\right) = \mathbb{P}\left(\mathcal{D}_n > \frac{n}{2} + \frac{a}{2}\sqrt{n}\right) \sim \overline{\Phi}(a).$$

Функция на моментите (ФМ)

Дефиниция. Нека X е непрекъснатата случайна величина. Ако $\mathbb{E}e^{tX}$ съществува за $t \in (-\varepsilon, \varepsilon)$ и някое $\varepsilon > 0$, то $M_X(t) = \mathbb{E}e^{tX}$ за $t \in (-\varepsilon, \varepsilon)$ се нарича функция на моментите.

$\oplus$ $\mathbb{E}e^{tX} = \sum_i e^{tx_i} \mathbb{P}(X = x_i)$ – винаги съществува за $\forall t$, ако стойностите са краен брой. Но ако не са, тази сума може да не е сумируема и да отива към ∞ .

Но ако вземем $x_i = j$ и $\mathbb{P}(X = j) = \frac{1}{j^2}$, то няма да може да направим сумирутката за $t > 0$.

Ако имаме непрекъснатата случайна величина, функцията на моментите се изчислява чрез интеграла $\mathbb{E}e^{tX} = \int_{-\infty}^{\infty} e^{tx} f_X(x) dx$, който може да съществува само за някаква част от t , но е достатъчно да съществува за някаква малко околност на нулата $t \in (-\varepsilon, \varepsilon)$, за да може да го наречем функция на моментите.

$$X \sim Unif(0, 1).$$

$$M_X(t) = \mathbb{E}e^{tX} = \int_0^1 e^{tx} \times f_X(x) dx = \int_0^1 e^{tx} \frac{1}{1-0} dx = \frac{1}{t} \int_0^1 e^{tx} dt x = \frac{1}{t} e^{tx} \Big|_0^1 = \frac{e^t - 1}{t}$$

е добре дефинирано за всяко $t \in \mathbb{R}$.

Винаги когато нашата случайна величина може да приема краен брой стойности или възможните стойности са в някакъв компактен или някакво крайно множество (в случая са от 0 до 1), то винаги функцията на моментите е добре дефинирана за всяко t .

Дефиниция. X е случайна величина. Тогава:

- a) $\mathbb{E}X^k$ се нарича момент от ред $k \geq 1$;
- b) $\mathbb{E}|X|^k$ се нарича абсолютен момент от ред k ;
- c) $\mathbb{E}(X - \mathbb{E}X)^k$ се нарича централен момент от ред k ; $DX = \mathbb{E}(X - \mathbb{E}X)^2$
- d) $\mathbb{E}|X - \mathbb{E}X|^k$ се нарича абсолютен централен момент от ред k .

Свойства на M_X . Ще допускаме, че $M_X(t)$ е добре дефинирана за $t \in (-\varepsilon, \varepsilon)$

- a) $M_X(0) = \mathbb{E}e^{0 \cdot X} = \mathbb{E}1 = 1$;
- b) $M_X^{(k)}(0) = \mathbb{E}X^k$, за $\forall k \geq 1$;

ред на
Маклорен

$$c) M_X(0) \stackrel{\text{Маклорен}}{=} \mathbb{E} \sum_{k=0}^{\infty} \frac{t^k}{k!} X^k = \sum_{k=0}^{\infty} \frac{t^k}{k!} \mathbb{E} X^k;$$

d) Ако $M_{X_n}(t) \xrightarrow{n \rightarrow \infty} M_X(t)$, за $t \in (-\varepsilon, \varepsilon)$, където $(X_n)_n$ е редица от случайни величини, то $X_n \xrightarrow[n \rightarrow \infty]{d} X$;

e) $X \stackrel{d}{=} Y \Leftrightarrow M_X = M_Y$;

f) Ако $X \perp\!\!\!\perp Y$ и M_X, M_Y са добре дефинирани за $t \in (-\varepsilon, \varepsilon)$, то $M_{X+Y}(t) = \mathbb{E} e^{t(X+Y)} = \mathbb{E} e^{tX} e^{tY} \stackrel{X \perp\!\!\!\perp Y}{=} \mathbb{E} e^{tX} \mathbb{E} e^{tY} = M_X(t) M_Y(t)$.

Нека например X, Y са непрекъснати с плътности f_X, f_Y . Как да докажем, че $M_X(t) = M_Y(t)$?

$$1. f_{X+Y}(x) = \int_{-\infty}^{\infty} f_X(x-y) f_Y(y) dy;$$

$$2. \int_{-\infty}^{\infty} e^{tX} f_{X+Y}(x) dx = \int_{-\infty}^{\infty} e^{tX} f_X(x) dx \times \int_{-\infty}^{\infty} e^{tY} f_Y(y) dy;$$

g) Ако $Y = aX + b$, то $M_Y(t) = e^{bt} M_X(at)$, за всяко t , такава че $M_X(at)$ е добре дефинирано.

Ако M_X е добре дефинирано за $t \in (-\varepsilon, \varepsilon)$, то $M_X(at)$ е добре дефинирано за $-\varepsilon < at < \varepsilon$ и следователно $M_Y(t)$ е добре дефинирано за $-\frac{\varepsilon}{|a|} < t < \frac{\varepsilon}{|a|}$.

$$M_Y(t) = \mathbb{E} e^{t(aX+b)} = \mathbb{E} e^{bt} e^{taX} = e^{bt} \mathbb{E} e^{atX} = e^{bt} M_X(at).$$

Твърдение. $X \in \mathcal{N}(\mu, \sigma^2)$, то за $\forall t \in \mathbb{R}$, то $M_X(t) = e^{\mu t} e^{\frac{\sigma^2 t^2}{2}}$.

Доказателство. $X = \mu + \sigma Z$, където $Z \in \mathcal{N}(0, 1)$.

$$M_Z(t) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_{-\infty}^{\infty} e^{tX} e^{-\frac{x^2}{2}} dx = \frac{e^{\frac{t^2}{2}}}{\sqrt{2\pi}} \int_{-\infty}^{+\infty} e^{-\frac{1}{2}(x-t)^2} dx \stackrel{x-t=y}{=} e^{\frac{t^2}{2}} \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_{-\infty}^{\infty} e^{-\frac{y^2}{2}} dy = e^{\frac{t^2}{2}}$$

$$M_X(t) = e^{\mu t} M_Z(\sigma t) = e^{\mu t} e^{\frac{\mu^2 t^2}{2}}, \forall t \in \mathbb{R}.$$

Доказателство (ЦГТ). $(X_i)_{i=1}^{\infty}$ е редица от независими, еднаковоразпределени случайни величини с $\mathbb{E} X_1 = \mu$, $\mathbb{D} X_1 = \sigma^2$.

$$\frac{S_n - n\mu}{\sigma\sqrt{n}} \xrightarrow[n \rightarrow \infty]{d} Z.$$

X_1 има функция на моментите. $M_{X_1}(t)$ е добре дефинирана за $t \in (-\varepsilon, \varepsilon)$

$$\frac{S_n - n\mu}{\sigma\sqrt{n}} = \frac{1}{\sqrt{n}} \sum_{j=1}^n \frac{X_j - \mu}{\sigma} = \frac{1}{\sqrt{n}} \sum_{j=1}^n Y_j = \frac{V_n}{\sqrt{n}} =: W_n, \text{ където сме положили}$$

$Y_j = \frac{X_j - \mu}{\sigma}, \forall j \geq 1$ и $(Y_j)_{j=1}^\infty$ са независими с еднакво разпределение сл. вел.

$$\mathbb{E}Y_1 = \frac{\mathbb{E}X_1 - \mu}{\sigma} = 0; \quad \mathbb{D}Y_1 = \frac{\mathbb{D}X_1}{\sigma^2} = 1.$$

$$M_{Y_1}(t) = e^{-\frac{\mu}{\sigma}t} M_{X_1}\left(\frac{t}{\sigma}\right), \quad \varepsilon < \frac{t}{\sigma} < t\varepsilon \Rightarrow -\sigma\varepsilon < t < \sigma\varepsilon$$

M_{Y_1} е добре дефинирана за $|t| < \sigma\varepsilon$.

Нека фиксираме t . Ще докажем, че $M_{W_n} \xrightarrow[n \rightarrow \infty]{} M_Z(t) = e^{\frac{t^2}{2}}$.

$$M_{W_n}(t) = \mathbb{E}e^{\frac{t}{\sqrt{n}}V_n} \stackrel{\text{деф.}}{=} \mathbb{E}e^{\frac{t}{\sqrt{n}}\sum_{j=1}^n Y_j} \stackrel{\text{незав.}}{=} \prod_{j=1}^n M_{Y_j}\left(\frac{t}{\sqrt{n}}\right) \stackrel{Y_j \stackrel{d}{=} Y_1, \forall j}{=} \left[M_{Y_1}\left(\frac{t}{\sqrt{n}}\right)\right]^n.$$

Ако $\left|\frac{t}{\sqrt{n}}\right| < \sigma\varepsilon$, то $M_{W_n}(t)$ е добре дефинирано.

$$M_{W_n}(t) = \left[M_{Y_1}\left(\frac{t}{\sqrt{n}}\right)\right]^n, \quad M_{Y_1}\left(\frac{t}{\sqrt{n}}\right) = \mathbb{E}e^{\frac{t}{\sqrt{n}}Y_1}.$$

$$e^{\frac{t}{\sqrt{n}}Y_1} = 1 + \frac{t}{\sqrt{n}}Y_1 + \frac{t^2}{2n}Y_1^2 + \frac{\theta(Y_1)t^3Y_1^3}{3!n^{\frac{3}{2}}}; \quad |\theta(Y_1)| \leq 1;$$

$$M_{Y_1}(t) = \mathbb{E}e^{\frac{t}{\sqrt{n}}Y_1} = 1 + \frac{t^2}{2n} + \frac{\mathbb{E}\theta(Y_1)t^3Y_1^3}{3!n^{\frac{3}{2}}};$$

$$M_{Y_1}\left(\frac{t}{\sqrt{n}}\right) = 1 + \frac{t^2}{2n} + \frac{t^3}{3!n^{\frac{3}{2}}}\mathbb{E}\theta(Y_1)Y_1^3;$$

$$|\theta(Y_1)Y_1^3| \leq |Y_1|^3 \Rightarrow |\mathbb{E}(\theta(Y_1)Y_1^3)| \leq \mathbb{E}|Y_1|^3 = \rho_3.$$

$$\begin{aligned} M_{W_a}(t) &= \left[M_{Y_1} \left(\frac{t}{\sqrt{n}} \right) \right]^n = \left[1 + \frac{t^2}{2n} + \frac{t^2}{2n} \left(\frac{\rho_3}{\sqrt{n}} \right) \right]^n = \\ &= \left[1 + \frac{t^2}{2n} \left(1 + \underbrace{\frac{\rho_3}{\sqrt{n}}}_{\rightarrow 0} \right) \right]^n \sim \left(1 + \frac{t^2}{2n} \right)^n \xrightarrow{n \rightarrow \infty} e^{\frac{t^2}{2}} \end{aligned}$$

$$\Rightarrow \lim_{n \rightarrow \infty} M_{W_n}(t) = e^{\frac{t^2}{2}} = M_Z(t)$$

$$\text{СВОЙСТВО} \Rightarrow W_n \xrightarrow[n \rightarrow \infty]{d} Z; \quad Z_n = \frac{S_n - n\mu}{\sigma\sqrt{n}} \xrightarrow[n \rightarrow \infty]{d} Z.$$

$$\mathbb{P}(Z_n \in (a, b)) \xrightarrow[n \rightarrow \infty]{} \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_a^b e^{-\frac{y^2}{2}} dy = \Phi(b) - \Phi(a).$$

$$\oplus \quad X_i = \begin{cases} 1, & p \\ 0, & 1-p=q \end{cases}, \quad X_i \in \text{Ber}(p)$$

$$\frac{S_n}{n} \xrightarrow[n \rightarrow \infty]{\text{п.с.}} p, \quad \mathbb{E}n = \left| \frac{S_n}{n} - p \right|$$

$$\begin{aligned} \mathbb{P}(|\mathbb{E}n| > \varepsilon) &= \mathbb{P} \left(\underbrace{\left| \frac{S_n - np}{\sqrt{n}\sqrt{pq}} \right|}_{n \rightarrow \infty} > \frac{\sqrt{n}\varepsilon}{\sqrt{pq}} \right) = \mathbb{P} \left(|Z| > \frac{\sqrt{n}\varepsilon}{\sqrt{pq}} \right) = 2\bar{\Phi} \left(\frac{\sqrt{n}\varepsilon}{\sqrt{pq}} \right) \leq \\ &\leq 2\bar{\Phi} \left(\frac{\sqrt{n}\varepsilon}{\frac{1}{2}} \right) = 2\bar{\Phi}(2\sqrt{n}\varepsilon) = 2 \int_{2\sqrt{n}\varepsilon}^{+\infty} e^{-\frac{y^2}{2}} dy. \end{aligned}$$

Тео́рема (Берн-Есеен). Нека $(X_i)_{i=1}^{\infty}$ са независими и еднакво разпределени случайни величини с $\mathbb{E}X_1 = \mu$, $DX_1 = \sigma^2$ и $\mathbb{E}|X_1 - \mathbb{E}X_1|^3 = \rho_3$.

$$\text{Тогава } \sup_{x \in \mathbb{R}} \left| \mathbb{P} \left(\frac{S_n - n\mu}{\sigma \sqrt{n}} \leq x \right) - \underbrace{\Phi(x)}_{=\mathbb{P}(Z \leq x)} \right| \leq 0,4748 \frac{\rho^3}{\sigma^{\frac{3}{2}} \sqrt{n}}.$$

Следствие. $X \in \text{Bin}(n, p)$, то $\lim_{n \rightarrow \infty} \mathbb{P} \left(\frac{X - np}{\sqrt{npq}} \leq x \right) = \Phi(x)$

Доказателство. $X = \sum_{j=1}^n X_j$, $X_j \in \text{Ber}(p)$. Тогава прилагаме ЦГТ с $\mu = p$ и $\sigma^2 = pq = p(1 - p)$.